

50 ÁR SÍÐAN MÁNALENDINGIN

Hóast eingin maður var á mánanum fyrr enn í 1969, byrjaði tað, sum vit á føroyskum kunnu kalla rúmdartíðin, nakað áðrenn. Rúmdin hevur hugtikið okkum í fleiri øldir, og fyrst í 20. øld fóru vísindafólk so smátt at hugsa, at møguliga bar til at ferðast í rúmdini. Eina hálva øld seinni bar á mál

STEINAR PATURSSON

I 1610 situr Gallileo Gallilei og hyggur eftir náttarhimlinum í nakrar dagar. Hann fær eyga á triggjar mánar kring Jupiter, men varnast eftir nakrar dagar, at ein er horvin. Gallileo staðfestir, at hetta má vera, tí at mánin er aftanfyrir Jupiter, og at hetta má so eisini merkja, at mánarnir eru í ringrás um Jupiter.

Hetta var í andsøgn við sokallaðu aristotelisku skipanina, har hildið var, at allir lutirnir í rúmdini vóru í ringrás um jørðina, og at jørðin sostatt var miðpunktið í rúmdini. Rúmdin hoyrði altso ikki til mannaættina, men mannaættin hoyrði til rúmdina, og eitt nýtt tíðarskeið við kosmiskari hugsan var byrjað.

Teoretiska grundarlagið fyri ferðslu í rúmdini kom tó ikki fyrr enn nøkur hundrað ár seinni. Við íblástri frá verkunum hjá Jules Verne gevur russarin Konstatin Tsiolovski í 1903 út verk, sum grundgevu fyri, at ferðsla í rúmdini er teoretiskt møgulig.

Seinast í 1920'unum og fyrst í 30'unum varð arbeitt ymsastaðni við at gera rakettir, ið skuldu nýta flótandi

brennievni. Amerikanarin Robert Hutchings Goddard og eysturríkskiungarin Herman Oberth gjørdur um sama mundið hvør sína rakett, ið nýttu flótandi brennievni. Ein av næmingunum hjá Oberth, Wernher von Braun, gjørdist eisini leiðandi partur av arbeidinum hjá týska herinum at menna V-2 rakettina, sum í 1944 gjørdist fyrsta rakettin, ið kom tvørtur um sokallaða Karman-markið. Karman-markið, sum er 100 km frá sjóvarmálanum upp í loft, verður seinni mett at vera markið millum atmosferuna hjá jørðini og rúmdina, og gjørdist Týskland sostatt fyrsta tjóðin í rúmdini.

Týskarar áttu eisini fleiri av heimins fremstu vísindamonnum undir krígunum, og tá tey sameindu fóru inn í Týskland í 1944, gjørdist kapping um at fáa fatur á teimum.

Serliga Sovjettsamveldið og USA royndu hvør í sínum lag at fanga so nógv týskar rakettgranskarar sum gjørligt, og tann kendasti av øllum, Wernher von Braun, gav seg yvir til amerikanarar og endaði sum verkætlanarleiðari í NASA fyri Apollo verkætlanini, sum nógv ár seinni setti tveir menn á mánan. Hugtaksliga var

kalda kríggið longu byrjað, og bæði Kreml og Washington vildu styrkja seg við fremstu vísindaligu heilunum úr Týsklandi.

Sum avleiðing av kalda krígunum og vandanum av kjarnorkukríggi mettu bæði USA og Sovjettsamveldið, at rúmdarførleikar fóru at vera ein sentralur partur av tjóðartrygdini. Sovjettsamveldið hevði fyrst í 50'unum havt fleiri væleydnaðar royndir at senda hundar stuttar túrar í rúmdina. Í 1951 vóru hundarnir Dezik, Tsygan og Lisa fyrstu súgdjór uttan fyri Karman-markið, og í 1957 var Laika fyrsta djórið, ið kom í ringrás um jørðina.

Kappingin um rúmdina var nú av álvara byrjað, men yvirhøvur var Sovjettsamveldið fremsta rúmdartjóðin øll 50'ini.

Sovjettsamveldið var eisini fyrsta tjóðin, ið fekk fólk út í rúmdina, tá Yuri Gagarin 12. apríl í 1961 kom í ringrás umborð á Vostok 1. Amerikanar royndu at gera teimum hetta eftir ein góðan mánaða seinni, tá Alan Shepard varð næsti maður í rúmdini umborð á Freedom 7. Hann kom tó ongantíð í ringrás.

Greiða málið fyri bæði Kreml og Washington varð síðani at røkka mánanum, og framprotini í rúmdarferðslu

vórðu øgilig næstu átta árin, til Neil Armstrong og Buzz Aldrin trína á mánan 20. juli í 1969.

Hóast kappingin um rúmdina í ávísan mun varð mett at vera av, so helt rannsóknararbeiðið í rúmdini stillisliga áfram. USA hevði rúmdarstøðina Skylab í ringrás frá 1973 til 1974, og í 1976 lendi Viking Lander á Mars og fór undir at senda myndir aftur til høvuðsstøðina hjá NASA.

Í smáum stigum komu alsamt fleiri framprot í rúmdartøkni næstu áratíggjuni, og sjónarringurin flytir seg alsamt longur burtur út í rúmdina.

Fleiri tjóðir eru síðani lagdar aftrat teimum, ið kunnu kalla seg rúmdartjóðir. 22 evropisk lond valdu at sláa seg saman um felags rúmdarstovn, Kina hevur stórt rúmdarprogramm, og nú vil India eisini seta fólk á mánan. Seinastu árin eru eisini privat feløg upp í leikin. Kendast av øllum man vera SpaceX felagið hjá Elon Musk, ið ynskir at gera rúmdarferðslu bíligari, soleiðis at tað í framtíðini skal vera møguligt at gera búsetingar á Mars.

Og áhugin fyri Mars er stórur, ikki minst hjá NASA, sum framvegis ætlar at kanna lítlu reyðu gongustjørnuna komandi 20 árin.